

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра економіки та економічної теорії

КУРСОВА РОБОТА
З ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ

на тему: Ринок молочної продукції в Україні: тип, структура, сучасний
стан та перспективи розвитку

Студента групи ЕУБ-31

Віктора Богоноса

(прізвище та ім'я)

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, доцент Ляхович Л.А.

(науковий ступінь, вчене звання, посада,
прізвище та ініціали)

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії: _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

Тернопіль 2024

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. Структура та особливості функціонування вітчизняного ринку молока і молочної продукції	5
РОЗДІЛ 2. Аналіз кон'юнктури ринку молока і молочної продукції в Україні та світі	10
РОЗДІЛ 3. Перспективи розвитку ринку молочної продукції	17
Висновки	22
Список використаних джерел	25

ВСТУП

Актуальність теми. Ринок молока і молочних продуктів стратегічно важливий для нашої країни, оскільки ці продукти відіграють вагомий роль у забезпеченні її продовольчої безпеки.

Важливою складовою цього ринку виступає молочна галузь. Молочна галузь є однією з основних у структурі харчової промисловості України, оскільки забезпечує населення країни важливими продуктами харчування. Сьогодні на третій рік війни вітчизняна молочна галузь адекватно реагує на всі виклики, що пов'язані з широкомасштабним вторгненням, намагається вижити, максимально адаптувавшись до нових реалій, працює у напрямку вирішення складних проблем, зокрема пов'язаних з дефіцитом молока-сировини, блокадою західного кордону тощо, трансформується для того, щоб зайняти чільне місце в глобальному світі.

Розвиток вітчизняного молочного ринку залежить від низки факторів, зокрема таких: зміни споживчої поведінки, рівень доходів населення, попит на здорові продукти, регулювання експорту та імпорту, кліматичні умови для сільськогосподарського виробництва, наукові досягнення у галузі тваринництва та технологій переробки молока, а також геополітичні та економічні фактори на міжнародному рівні. Тому дослідження ринку молока і молочної продукції в Україні є актуальним в сучасних реаліях.

Дослідженню ринку молочної продукції присвячені праці таких вітчизняних науковців: Гладій М. Р., Данько Ю. І., Карпенко Л.В., Місюк М. В., Стахурська С.В. та інші. Водночас подальших досліджень потребують питання функціонування та розвитку ринку молочної продукції у сучасних реаліях.

Метою курсової роботи є вивчення стану, структури та особливостей функціонування ринку молочної продукції, визначення перспектив його розвитку.

Для досягнення мети у дослідженні були поставлені та вирішені такі завдання:

1. Визначено структуру та охарактеризовано особливості функціонування вітчизняного ринку молока і молочної продукції.

2. Проаналізовано кон'юнктуру ринку молока і молочної продукції в Україні та світі.

3. Окреслено перспективи розвитку ринку молочної продукції.

Об'єктом дослідження є ринок молочної продукції в Україні та світі.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти розвитку ринку молочної продукції.

Методи дослідження. У роботі використані такі методи дослідження: аналіз та синтез, узагальнення, факторного аналізу, графічний.

Інформаційною базою дослідження є нормативні акти Міністерства економіки, інформація Державної служби статистики, наукові доробки вітчизняних учених тощо.

РОЗДІЛ 1

СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Вітчизняний ринок молока і молокопродуктів – це одна із найбільш важливих складових ринку АПК України, що входить до списку значних виробників цієї продукції у світовому масштабі. Молочна продукція займає вагомe місце у споживанні, оскільки частка витрат населення на неї складає близько 15% від сукупних витрат на продукти харчування. Розвиток цього ринку безпосередньо впливає на забезпеченість населення країни молоком та продуктами харчування, що з нього виробляються.

Як і будь-який інший ринок продуктів харчування, ринок молока і молокопродуктів в Україні функціонує з урахуванням певних особливостей, зокрема таких:

- ✓ географічне положення;
- ✓ особливості організації виробництва продукції, яка визначається галузевими та територіальними аспектами;
- ✓ рівень урбанізації. Тут слід зазначити наступне: «Війна спричинила значне переміщення людей між містами та регіонами України. Можливо, вона прискорить зростання міст у західних областях, які до 2022 року були відносно менш урбанізованими» [16];
- ✓ традиції, яких дотримується населення України у споживанні різних видів харчових продуктів;
- ✓ світова кон'юнктура;
- ✓ економічна ситуація та соціальний розвиток в країні;
- ✓ інші особливості.

Основні характеристики вітчизняного ринку молочної продукції подано на рис. 1.

Рис. 1.1. Основні характеристики вітчизняного ринку молока і молочної продукції*

*Джерело: побудовано на основі [18]

Складність та динамічність ринку молока і молочних продуктів обумовлена низкою факторів. У довоєнний період до переліку факторів, вплив яких призвів до значного зменшення місткості цього ринку, зазвичай, відносили такі:

1. Скорочення кількості працівників через значне безробіття.
2. Перехід колишніх працівників, що мешкають у біля молокопереробних підприємств, на споживання цієї продукції власного виробництва.
3. Значне зменшення поголів'я великої рогатої худоби, що зумовлене доволі низькими цінами закупівлі на молоко.
4. Недозавантаженість виробничих потужностей з причини недостатності сировини.

5. Зниження попиту на цю продукцію у зв'язку із зниженням купівельної спроможності населення та зменшенням його чисельності.

6. Значний рівень конкуренції з боку великих підприємств, що оснащені сучасним обладнанням та застосовують передові технології.

7. Неєфективність систем стратегічного планування підприємств, зокрема і в аспекті маркетингової стратегії.

Важливою складовою аналізованого ринку виступає молокопереробна галузь. Основним завданням цієї галузі є переробка продукції тваринництва задля задоволення потреб населення країни у продукції, що виробляється з молока.

Як зазначає В.Л. Карпенко, «Молокопереробна галузь є сполучною ланкою в ланцюжку руху товару між галузями тваринництва, котрі є виробниками молочної сировини і кінцевим споживачем. Вона формує споживчу цінність товару для кінцевих споживачів» [8, с. 91].

Молочні продукти є необхідними у раціоні повноцінного харчування, оскільки виступають джерелом необхідних для організму людини амінокислот. Витрати на молочні продукти становлять близько 15% із суми загальних витрат на продукти харчування окремого домогосподарства.

На рис. 1.2 подано структуру молочної галузі. У довоєнний період в Україні працювало близько двохста молокопереробних підприємств. З початком війни їхня кількість значно зменшилась і склала близько ста сорока економічних суб'єктів. Серед великих міжнародних компаній виділимо «Danone Україна», «Вімм-Білл-Данн Україна» та інші; серед великих вітчизняних компаній – це «Молочний альянс», «Молочна компанія «Галичина»» та інш; серед регіональних виробників – це «Тернопільський молокозавод», «Бучацький сирзавод», «Хмельницька маслосирбаза», «Inmilkco» та інш.

Як вважає О.В. Михайленко: «Розвиток ринку молокопродуктів спричиняє виникнення та розвиток конкуренції між усіма учасниками виробничого процесу» [13, с. 197].

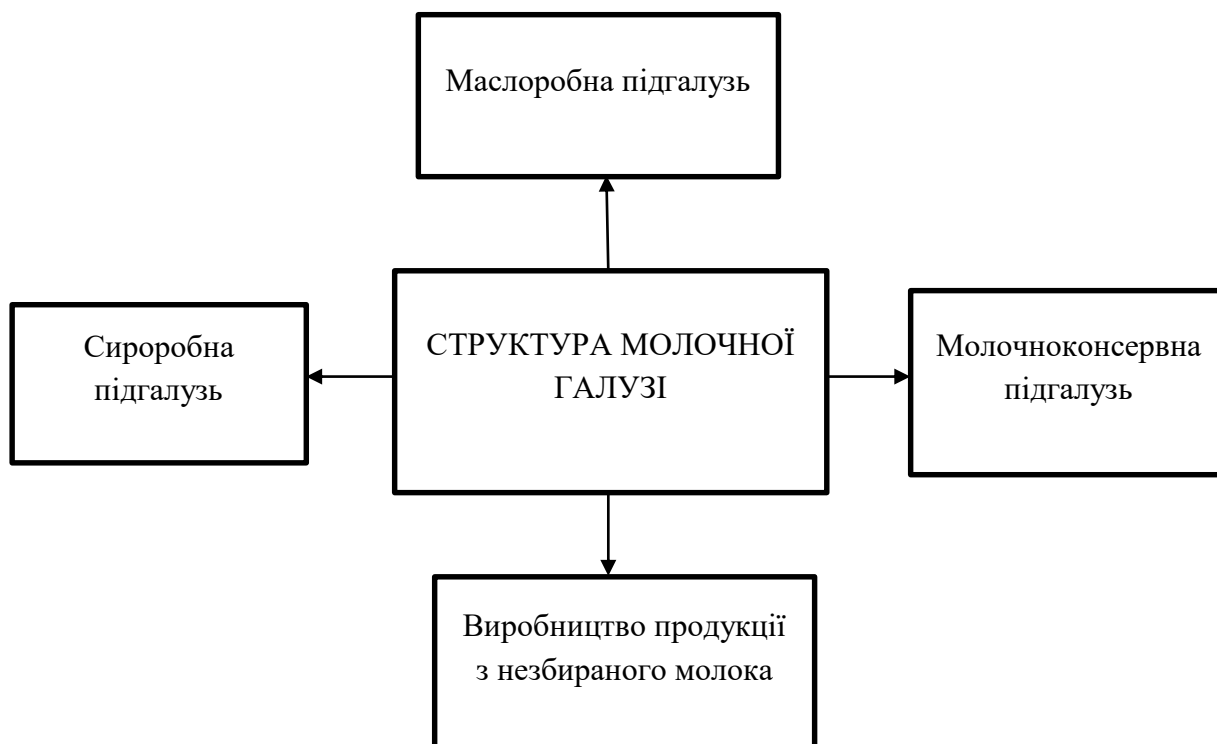

Рис. 1.2. Структура молочної галузі*

*Джерело: побудовано автором

Під впливом низки факторів у довоєнний період, зокрема зменшення падіння доходів населення, росту цін на продукцію галузі, значно зріс попит на молоко та молокопродукти, які виробляли і пропонували на ринку домашні господарства та молочні ферми. Все це негативно вплинуло на величину попиту на продукцію, що виробляли молокопереробні підприємства України. Окрім цього, ситуація на ринку погіршилась завдяки знеціненню вітчизняної валюти, зростанню вартості палива і мастильних матеріалів, наявності обмеженої кількості та структурній неефективності заготівельних пунктів, зокрема у сільській місцевості. Також розвиток молокопереробних підприємств уповільнився завдяки наявності невирішених проблем із забезпеченням сировиною, зокрема у розрізі зростання її вартості та віддаленості підприємств від сировинної бази.

Ці та інші проблеми функціонування молочної галузі загострились та виникли унаслідок повномасштабної агресії Росії проти України, зокрема через

окупацію територій, руйнацію підприємств, виїздом персоналу за кордон, мобілізацією персоналу в ЗСУ тощо.

Отже, динаміка та тенденції розвитку молочного ринку залежить від низки факторів, зокрема таких: змін у смаках та поведінці споживачів цієї продукції рівня доходів населення країни, експортно-імпортової діяльності та її регулювання, інноваційної активності всередині галузі, політичної та економічної ситуації всередині країни тощо.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Світовий ринок молочної продукції у 2023 р. за даними IMARC Group досяг 944,7 млрд. дол. США. Як зазначають аналітики IMARC Group: «У перспективі очікує, що до 2032 року ринок досягне 1459,3 мільярда доларів США, демонструючи темп зростання (CAGR) 4,95% протягом 2024-2032 років» [21].

Основними факторами, що активізують ринок, є такі:

- ✓ урбанізація, темпи якої на сьогодні значно пришвидшились;
- ✓ більш повна обізнаність населення про здоровий спосіб життя та здорове харчування;
- ✓ інноваційні досягнення у сфері технологій переробки молока та виробництва молочних продуктів;
- ✓ зростання популярності та обсягів споживання страв з молока та різноманітних молочних закусок;
- ✓ зміна дієтичних обмежень та уподобань;
- ✓ сприятлива державна політика тощо.

Відповідно до факторів активізації проведемо аналіз молочного ринку у розрізі:

- ✓ основних чинників ринку;
- ✓ ключових ринкових тенденцій;
- ✓ географічних тенденцій;
- ✓ конкуренції на ринку;
- ✓ основних можливостей розвитку ринку.

Щодо основних чинників, то зростання ринку сьогодні обумовлене, перш за все, зміною у моделі харчування людей. Також не менш важливим чинником виступає технологічний прогрес у молочному скотарстві. До прикладу: використання автоматизованих систем доїння, технологій точного годування.

Сьогодні у тваринництві широко впроваджується новітня концепція Smart Farm. «В основу концепції Smart Farm покладено інноваційні технології максимальної автоматизації та роботизації усіх технологічних процесів, які надають господарству необхідні інструменти, а також важелі впливу для прийняття необхідних рішень щодо управління стадом і збільшення продуктивності та рентабельності виробництва, підвищення якості продукції. ... У молочному скотарстві яскравим прикладом і однією з базових концепцій Smart Farm є система добровільного доїння з використанням роботизованих боксів і доїльних залів, яка охоплює принципи побудови збалансованої ферми і відповідає екологічним вимогам безпечного виробництва продукції.» [2, с. 16-17].

Щодо ключових ринкових тенденцій у світовій молочній промисловості, то такими є зростання кількості світового населення, високі темпи урбанізації, широка обізнаність населення щодо основних засад здорового способу життя, якісного харчування, корисності продуктів, дієтичного харчування при різних захворюваннях тощо. Як вважають представники ВООЗ, дотримання протягом усього життя здорового харчування допомагає запобігти недоїданню, а також низці важких неінфекційних захворювань і станів, зокрема діабету, хворобам серця, інсульту тощо.

Проаналізувавши географічні тенденції у світовій молочній промисловості, можемо висновкувати, що у статистиці світового ринку молочних продуктів завдяки виваженим і сприятливим ініціативам з боку уряду лідирує Індія. Водночас, швидко зростає сьогодні і ринок Китаю. Причиною цього є те, що велика частка покупок молока та молочних продуктів в Китаї здійснюється онлайн.

Щодо конкурентного ландшафту на молочному ринку, то основними гравцями тут залишаються Nestlé SA, Danone SA, Fonterra Cooperative Group та деякі відомі у світі інші компанії.

Щодо можливостей, то вони, перш за все пов'язані з впровадженням принципів і методів сталого ведення сільського господарства – яким є

«комплекс управлінських рішень, які приймають фермери, а також даних, необхідних для якісного аналізу, які надає технологія дистанційного зондування. Технології сталого сільського господарства сприяють стабільному та безперервному виробництву, що в свою чергу дозволить забезпечити достатню кількість ресурсів у майбутньому. Згідно з Продовольчою та сільськогосподарською організацією Об'єднаних Націй (ФАО) така практика включає п'ять принципів:

- ✓ покращення харчового ланцюга;
- ✓ захист та економію природних ресурсів;
- ✓ поліпшення добробуту та економічного стану людей;
- ✓ стимулювання стійкості екосистем та угруповань;
- ✓ підтримку державних ініціатив та нормативних актів» [17].

Детальніше проаналізуємо проблеми, з якими стикнулася молочна галузь в довоєнний період, і які загострились у період війни. Зокрема, нагальною проблемою, з якою стикнулася молочна галузь, є значне зменшення поголів'я корів. Ще у довоєнний період в Україні поголів'я корів знизилось на третину. При цьому біля сорока двох відсотків всього молока вироблялися у регіонах, які після початку війни потрапили під окупацію чи найбільше обстрілюються російськими окупантами. Відтак у 2022 р. поголів'я корів знизилось на дванадцять відсотків, що становить близько 200 тис. голів. У наступному 2023 р. зберігалась тенденція до скорочення поголів'я корів: ще майже на 100 тис. голів або біля семи відсотків, порівняно з початком року. Загалом, станом на початок поточного 2024 р. загальне поголів'я корів порівняно з 2015 р. зменшилось на половину.

Функціонування молочної галузі безпосередньо залежить від кількості молочної сировини. Не зважаючи на скорочення поголів'я корів, обсяги виробництва молока і молочних продуктів у довоєнний період хоча і коливались але не суттєво (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Виробництво молока та інших видів молочної продукції підприємствами
України у 2019-2021 рр., тис. т*

№ з/п	Види молочної продукції	2019	2020	2021
1	Молоко та вершки незгущені жирністю більше 1%, тис. т	474,42	433,66	465,26
2	Масло вершкове жирністю не більше 85 %, тис. т	91,60	87,45	74,87
3	Сир свіжий, неферментований, тис. т	64,15	73,78	77,41
4	Сир твердий, тис. т	86,07	85,23	63,93
5	Молоко, йогурт, кефір, сметана та інші ферментовані продукти, тис. т	279,93	306,45	299,71

*Джерело: побудовано на основі [6]

За даними табл. 2.1 можна зробити такі висновки:

- ✓ максимального значення виробництво в Україні молока та вершків незгущених жирністю більше 1% досягло у 2019 р. – 474,42 тис. т; найнижчого значення набуло у 2020 р. - 433,66 тис. т; у 2021 р. обсяги виробництва становили 465,26 тис. т, що на 31,6 тис. т більше, порівняно з 2020 р. і на 9,16 тис. т менше, порівняно з 2019 р.
- ✓ обсяги виробництва масла вершкового жирністю не більше 85% у 2021 р. були порівняно з двома попередніми роками були найменшими і склали 74,87 тис. т;
- ✓ ситуація у виробництві сиру твердого була аналогічна попередній: у 2021 р. обсяги виробництва цього продукту переробки молока були найменшими (63,93 тис. т), порівняно з двома попередніми роками (86,07 тис. т – у 2019 р., 85,23 тис. т – у 2020 р.);
- ✓ динаміка виробництва сиру свіжого, неферментованого за аналізований період була позитивною, зокрема: у 2021 р. обсяги виробництва цього продукту харчування порівняно з 2020 р. збільшились на 3,63 тис. т, а порівняно з 2019 р. – на +13,26 тис. т;
- ✓ максимального значення виробництво молока, йогурту, кефіру, сметани та інших ферментованих продуктів досягло у 2020 р. – 306,45 тис. т; найнижчого значення набуло у 2019 р. - 279,93 тис. т; у 2021 р. обсяги

виробництва становили 299,71 тис. т, що на 6,74 тис. т менше, порівняно з попереднім роком і на 19,78 тис. т більше, порівняно з 2019 р.

У 2022 році через втрату частини поголів'я корів, значного зниження їхньої продуктивності обсяги виробництва молока значно зменшились (див. рис. 2.1).

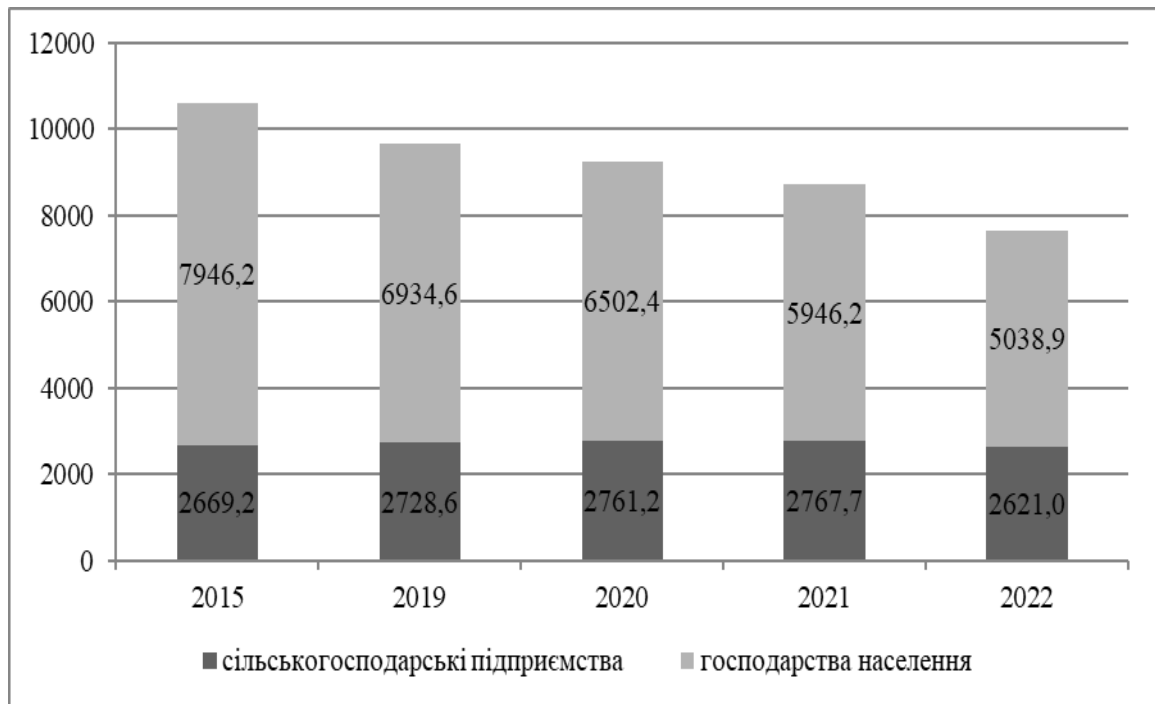

Рис. 2.1. Динаміка і структура виробництва молока в Україні, тис. тонн [18, с. 106]

З рис. 2.1 бачимо, що у 2022 р. сільськогосподарськими підприємствами було вироблено 2621 тис. тонн молока, що на 146,7 тис. тонн менше, порівняно з 2021 р., на 140,2 тис. тонн менше – з 2020 р., 107,6 тис. тонн менше – з 2019 р., 48,2 тис. тонн – з 2015 р. Негативною була також динаміка виробництва молока господарствами населення.

У 2023 р. виробництво молока продовжувало зменшуватись і склало сумарно 7,3 млн. тонн. Це пов'язано з впливом таких факторів:

✓ зменшення поголів'я корів, спричинене війною проти України, яку розв'язала Росія. Особливо ця ситуація прослідковується в господарствах населення. На 1 листопада 2023 року загальне поголів'я корів у всіх видах

господарств - промислових та присадибних - скоротилося на 8% до 1,32 млн. голів [9];

- ✓ низька продуктивність молочного стада;
- ✓ застарілі технології та недостатній обсяг фінансування галузі;
- ✓ обмежений доступ до технологічних інновацій;
- ✓ недостатня підтримка з боку держави;
- ✓ бар'єри для розвитку молочних ферм. «За результатами опитування

молочних господарства під час Міжнародного молочного конгресу-2023, топ-3 загрози для збереження і розвитку молочних ферм - це:

1. Нестача кадрів через міграцію та мобілізацію,
2. Збитки від рослинницького напрямку,
3. Нестача обігових коштів» [9].

Молочна галузь постійно відчуває дефіцит сировини, особливо якісної. Молоко-сировина продовжує дорожчати в умовах її обмеженої пропозиції на внутрішньому ринку, що впливає на збільшення цін готового продукту» [20].

На молочному ринку України існує дефіцит не тільки молочної сировини, але і дефіцит кваліфікованих кадрів. Причиною цього є відтік кадрів за кордон, а також мобілізація у ЗСУ. Щоб вирішити цю проблему, вітчизняному молочному бізнесу слід спрямувати зусилля на навчання персоналу, залучення переселених осіб.

Ще одним випробуванням молочної галузі України стало блокування спочатку портів Чорного моря, пізніше сухопутного кордону з боку Польщі і потім словацькими й угорськими перевізниками. Як наслідок, вартість доставки у першому випадку до деяких країн-імпортерів зросла майже в п'ять разів. Тому вітчизняні компанії швидко переорієнтувалися на вивіз продукції суходелом. Проте ситуація на кордоні з Польщею змусила вітчизняний бізнес змінювати маршрути допоки і на словацькому й угорському кордонах також не почались блокади. Все це призвело до негативних наслідків для молочної галузі, перш за все через те, що продукція швидко псувалась. Як наслідок – втрата іноземних клієнтів. Водночас, втрати понесли і вітчизняні виробники

через брак завізної сировини та комплектуючих. За підрахунками Європейської Бізнес Асоціації, «в середньому один день простою вартує одній компанії втрат у розмірі близько 1 млн. грн. Варто підкреслити, при цьому однаково потерпають як імпортери, так і експортери, адже 49% компаній ввозять продукцію в Україну. Водночас 25% товарів прямують до Польщі, 15% — до Німеччини, а також до інших країн Балтії, Західної Європи, США, Канади, країн Азії та Африки» [20]. Розблокування польського кордону дозволить Україні реалізувати свій потенціал з виробництва молока та забезпечити населення країн ЄС цим продуктом харчування, тим паче, що в Європі обсяги його виробництва значно скоротились.

Отже, через два роки після початку повномасштабної війни молочна галузь України реагує на всі виклики сьогодення, намагається постійно адаптуватись та трансформуватись. Чим довше триває війна, тим глибші проблеми галузі, наприклад посилюється дефіцит молока-сировини, більше того, додаються нові проблеми, як от блокада західного кордону країни.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Один з основних векторів розвитку ринку молочної продукції України пов'язаний з розширенням експорту продукції галузі до країн Європейського Союзу. Саме лібералізація торгівлі з ЄС дозволила молочній галузі після повномасштабного вторгнення і надалі працювати. На сьогодні вже більше п'ятдесяти молочних виробників отримали дозвіл експортувати молочну продукцію до країн Європейського Союзу. У 2022 році Україною було експортовано молочної продукції на 250,8 млн. дол. США у дев'яносто шість країн світу.

На рис. 3.1 подано найбільших імпортерів української молочної продукції у 2022 р.

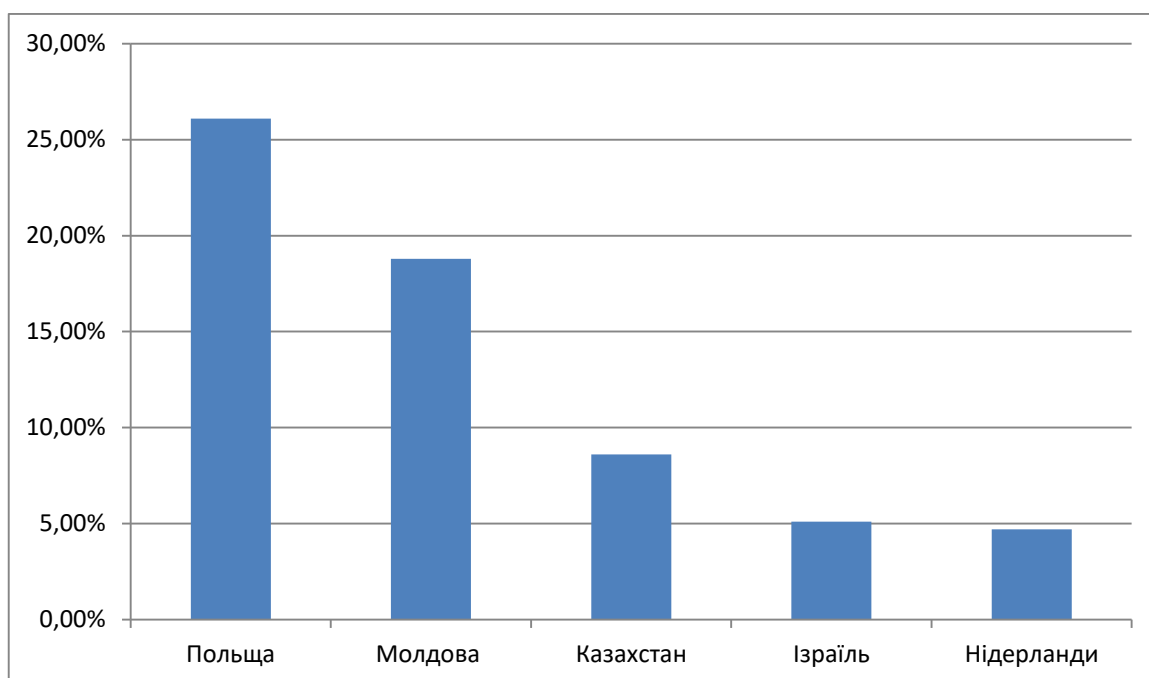

Рис. 3.1. Найбільші імпортери української молочної продукції у 2022 р.*

*Джерело: побудовано на основі [20]

Так, згідно інформації, що подана на рис. 3.1 найбільше молочної продукції Україна у 2022 році експортувала у Польщу та Молдову. Також значними іноземними споживачами молочної продукції було населення Казахстану, Ізраїлю, Нідерландів. Загалом у 2022 р. Україна експортувала свою продукцію у дев'яносто шість країн світу на суму 250,8 млн. дол. США.

На рис. 3.2 подано структуру експорту вітчизняних молочних продуктів за 2022 р.

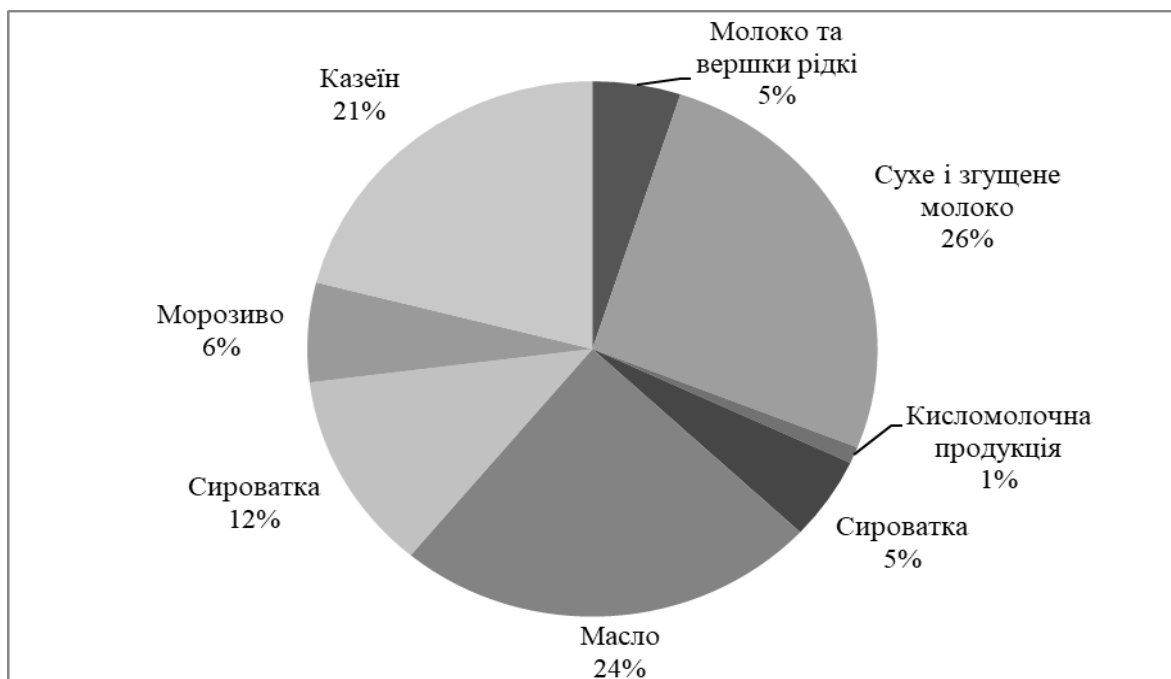

Рис. 3.1. Структура експорту молочних продуктів у 2022 році, % [18, с. 107]

З рис. 3.1 видно, що у структурі експорту молочних продуктів найбільша частка у 2022 р. належала сухому і згущеному молоку – 26%, маслу – 24%, казеїну – 21%. На сироватку припадало 12% загального експорту молочних продуктів, морозиву – 6%, сироватці, молоку та вершкам рідким – по 5%, кисломолочній продукції – 1%.

У перспективі Україна може збільшити виробництво молока та обсяги його переробки для експорту на ті ринки, куди молочна продукція постачалася до війни, зокрема на ринки Африки та Азії. Водночас, Світовим банком була

затверджена допомога вітчизняному аграрному сектору на 2023-2024 рр. в обсязі 500 млн. на рік, з яких 230 млн. грн. – на гранти, 270 млн. грн. — на реалізацію аграріями програми пільгового кредитування «5-7-9», що є ваговою допомогою молочній галузі України у період війни.

Водночас, Україні і надалі слід працювати у напрямку впровадження європейського законодавства, інтегрувати інституції до стандартів Європейського Союзу. «Україна має імплементувати близько трьох тисяч європейських нормативно-правових актів. Найбільше роботи з впровадження законодавчих актів ЄС Україні доведеться зробити в сфері продовольчої безпеки, фітосанітарної та ветеринарної політики — понад 300 актів» [20].

У 2024 р. акцентувати увагу слід на реалізації санітарно-гагієнічних та фіто санітарних заходів у межах узгодження та реалізації актів Європейського Союзу та виконання умов та вимог Угоди про асоціацію.

Також прискорити ринкову інтеграцію з ЄС за допомогою системи TRACES NT. За повідомленням Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: «З 15 січня 2024 року в Україні заплановано перехід на використання онлайн-платформи Європейської комісії з сертифікації та підтримки експорту/імпорту/транзиту тварин, продукції тваринного та рослинного походження, харчових продуктів, кормів (TRACES NT) для сертифікації вантажів, впровадження якої спростить формальні процедури здійснення експорту та транзиту харчових продуктів на територію Європейського Союзу під час перетину державного кордону» [3]. Зокрема, з використанням TRACES NT буде проводитись сертифікація молочної продукції та видаватиметься офіційний сертифікат для ввезення на територію ЄС молочних продуктів, які призначені для споживання людиною і які підлягають специфічній обробці задля зниження ризиків, що відрізняється від традиційної в Україні пастеризації.

Ще одним перспективним напрямком розвитку молочного ринку, підвищення конкурентоспроможності виробників молока і молочної продукції є створення та розвиток молочних кластерів. Молочні кластери успішно

функціонують у низці країн світу. Зокрема, відомим є молочний кластер у Нідерландах – це об'єднання вісімнадцяти тисяч економічних суб'єктів: молочних ферм, підприємств з переробки молочної сировини, постачальників основних засобів (устаткування, обладнання) та різноманітних послуг, а також низку наукових установ, напрацювання яких у цій сфері впроваджуються, підвищуючи ефективність роботи цього кластеру, якому належить близько двадцяти відсотків від загального експорту молочної продукції.

Також позитивною є практика роботи французького кластеру SODIAAL, який об'єднує сім тисяч суб'єктів (молочних ферм, переробних компаній, наукових установ). Продукція цього кластеру широко відома у світі, оскільки характеризується високим рівнем якості, а також інноваційністю рішень щодо складу молочної продукції, технологій її виробництва тощо.

Достатньо успішно також працюють та є відомими у світі кластери з Індії, США, Бразилії тощо, які об'єднують виробників молока-сировини, його переробників та різноманітні науково-дослідницькі установи (університети, центри).

У табл. 3.1 подано SWOT-аналіз потенціалу молочних кластерів. Результати SWOT-аналізу засвідчують, що молочні кластери в Україні можуть стати ефективним інструментом розвитку виробників цієї сфери, механізмом диверсифікації їхньої діяльності. Кластеризація матиме при цьому свої сильні та слабкі сторони, а також можливості й загрози із зовнішнього середовища, які слід або використати, або мінімізувати.

Загалом молочні кластери дозволяють досягти значних переваг у підвищенні продуктивності праці та забезпеченні ефективності виробництва, оскільки вони забезпечують значний рівень спеціалізації й кооперації між учасниками кластеру; розширенні асортименту молочної продукції та диверсифікації напрямків діяльності; впровадженні техніко-технологічних інновацій у молочній галузі; підвищенні якості та конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; вирішенні соціальних

питань на територіях, де вони працюють, зокрема у розрізі створення робочих місць тощо.

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз потенціалу молочних кластерів як інструменту диверсифікації виробництва [5, с.43]

Сильні сторони (Strengths):	Слабкі сторони (Weaknesses):
<ul style="list-style-type: none"> - значний ресурсний та виробничий потенціал молочної галузі України; - можливість підвищення ефективності виробництва через спеціалізацію та кооперацію в кластері; - доступ до інновацій, технологій та наукових досліджень через співпрацю з науковими установами; - економія від масштабу та синергетичний ефект для учасників кластера; - потенціал для диверсифікації у суміжні сфери (переробка, логістика, туризм тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень кооперації та міжфірмової взаємодії у молочному секторі; - недостатній рівень інноваційної активності та впровадження сучасних технологій; - обмежений доступ до фінансових ресурсів та інвестицій для проектів у кластерах; - нерозвиненість інфраструктури для підтримки діяльності кластерів; - недосконалість нормативно-правової бази та відсутність комплексної державної політики підтримки кластеризації
Можливості (Opportunities):	Загрози (Threats):
<ul style="list-style-type: none"> - зростаючий світовий попит на молочну продукцію; - потенціал підвищення експортної конкурентоспроможності за рахунок кооперації в кластері; - залучення інвестицій та впровадження інновацій через розвиток кластерної екосистеми; - диверсифікація діяльності учасників та вихід на нові ринки; - стимулювання розвитку сільських територій та створення робочих місць 	<ul style="list-style-type: none"> - посилення конкуренції з боку імпортерів та великих транснаціональних компаній; - коливання цін на молочну сировину та продукцію на світових ринках; - залежність від коливань валютних курсів та імпортованих ресурсів (обладнання, корми тощо); - недостатня підтримка з боку держави процесів кластеризації в галузі; - екологічні ризики, пов'язані зі збільшенням навантаження на довкілля

Для забезпечення попиту на свою продукцію виробникам доцільно налагодити тісні комунікації зі споживачами у розрізі якості молочної, дотримання вимог її виробництва та відповідності стандартам. Окрім цього, розвиток молочному ринку України забезпечить інтеграція з ЄС та розвиток молочних кластерів.

ВИСНОВКИ

Вітчизняний ринок молока і молокопродуктів – це одна із найбільш важливих складових ринку АПК України, що входить до списку значних виробників цієї продукції у світовому масштабі. Ринок молока і молокопродуктів в Україні функціонує з урахуванням таких особливостей: географічне положення; особливості організації виробництва продукції, яка визначається галузевими та територіальними аспектами; рівень урбанізації; традиції, яких дотримується населення України у споживанні різних видів харчових продуктів; світова кон'юнктура; економічна ситуація та соціальний розвиток в країні; інші особливості. У довоєнний період в Україні працювало близько двохста молокопереробних підприємств. З початком війни їхня кількість значно зменшилась і склала близько ста сорока економічних суб'єктів.

Основними характеристиками ринку молока і молочної продукції визначено такі: залучення значних обсягів інвестицій; наявність значної кількості гравців на ринку; впровадження інновацій у виробництво; експортування значної кількості продукції на зовнішні ринки; наявність потужного тваринницького комплексу; участь держави у процесах стандартизації якості продукції, регулюванні експорту і імпорту.

Визначено ключові ринкові тенденції у світовій молочної промисловості, зокрема: зростання кількості світового населення, високі темпи урбанізації, широка обізнаність населення щодо основних засад здорового способу життя, якісного харчування, корисності продуктів, дієтичного харчування при різних захворюваннях тощо. Як вважають представники ВООЗ, дотримання протягом усього життя здорового харчування допомагає запобігти недоїданню, а також низці важких неінфекційних захворювань і станів, зокрема діабету, хворобам серця, інсульту тощо.

У довоєнний період до переліку факторів, вплив яких призвів до значного зменшення місткості цього ринку, віднесено такі: скорочення кількості працівників через значне безробіття; перехід колишніх працівників, що

мешкають у біля молокопереробних підприємств, на споживання цієї продукції власного виробництва; значне зменшення поголів'я великої рогатої худоби, що зумовлене доволі низькими цінами закупівлі на молоко; недозавантаженість виробничих потужностей з причини недостатності сировини; зниження попиту на цю продукцію у зв'язку із зниженням купівельної спроможності населення та зменшенням його чисельності; значний рівень конкуренції з боку великих підприємств, що оснащені сучасним обладнанням та застосовують передові технології; неефективність систем стратегічного планування підприємств, зокрема і в аспекті маркетингової стратегії.

Ці та інші проблеми функціонування молочної галузі загострились та виникли унаслідок повномасштабної агресії Росії проти України, зокрема через окупацію територій, руйнацію підприємств, виїздом персоналу за кордон, мобілізацією персоналу в ЗСУ тощо. Зокрема, встановлено, що у 2023 р. виробництво молока продовжувало зменшуватись, що пов'язано з впливом таких факторів: зменшення поголів'я корів; низька продуктивність молочного стада; застарілі технології та недостатній обсяг фінансування галузі; обмежений доступ до технологічних інновацій; недостатня підтримка з боку держави; бар'єри для розвитку молочних ферм.

Визначено основні фактори, що активізують ринок молочної продукції, зокрема такі: урбанізація, темпи якої на сьогодні значно пришвидшились; більш повна обізнаність населення про здоровий спосіб життя та здорове харчування; інноваційні досягнення у сфері технологій переробки молока та виробництва молочних продуктів; зростання популярності та обсягів споживання страв з молока та різноманітних молочних закусок; зміна дієтичних обмежень та уподобань; сприятлива державна політика тощо.

У роботі окреслені перспективні напрямки розвитку ринку молочної продукції України: По-перше, це розширення експорту продукції галузі до країн Європейського Союзу. У цьому ракурсі Україні слід працювати у напрямку впровадження європейського законодавства, інтегрувати інституції до стандартів Європейського Союзу. По-друге, це створення молочних

кластерів, що дозволить досягти значних переваг у підвищенні продуктивності праці та забезпеченні ефективності виробництва, оскільки вони забезпечують значний рівень спеціалізації й кооперації між учасниками кластеру; розширенні асортименту молочної продукції та диверсифікації напрямків діяльності; впровадженні техніко-технологічних інновацій у молочній галузі; підвищенні якості та конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; вирішенні соціальних питань на територіях, де вони працюють, зокрема у розрізі створення робочих місць тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Величко А. Є. Кухарук Р. М., Маслова І. В., Пухлякова М. В. Стан та перспективи розвитку ринку молока та молочних продуктів України. Агросвіт. 2021. № 16. С. 62–68. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/16_2021/9.pdf
2. Веселов Є.В., Щербакова І.Л., Левченко І.С. Інноваційні технології у тваринництві та ефективність впровадження концепції SMART FARM. Таврійський науковий вісник. 2019. № 109. Част. 2. С. 15-20. URL: https://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/109_2019/part_2/5.pdf
3. В Україні запроваджують систему TRACES NT для пришвидшення процедури експорту продукції рослинного і тваринного походження. 2024. URL: <https://export.gov.ua/news/5177-v-ukraini-zaprovadzhuiut-sistemu-traces-nt-dlia-prishvidshennia-protseduri-eksportu-produktsii-roslinnogo-i-tvarinnogo-pokhodzhennia>
4. Гладій М. Р., Просович О. Сучасний стан та перспективи розвитку молочної галузі України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Проблеми економіки та управління. 2022. Вип. 6. С. 20–31. <https://doi.org/10.23939/semi2022.02.020> .
5. Данько Ю. І. Розвиток молочних кластерів як інструмент диверсифікації виробництва аграрних підприємств. Вісник Сумського національного аграрного університету. 2024. Вип. 1 (97). С. 40-45.
6. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
7. Зниження ставки податку на додану вартість на молоко і молочні продукти. Milk.Ua. 2023. URL: <http://milkua.info/uk/post/znizenna-stavki-podatku-na-dodanuvartist-na-moloko-i-molocni-produkti> .
8. Карпенко Л.В. Аналіз стану розвитку молокопереробної галузі України. Вісник Хмельницького національного університету. 2020. № 5. С. 90-101.

9. Лавренюк Ганна Вплив війни на молочний сектор, нарощення надоїв у МТФ, очікування щодо цін на молочні продукти. 2023. <https://avm-ua.org/uk/post/vpliv-vijni-na-molocnij-sektor-narosenna-nadoiv-u-mtf-ocikuvanna-sodo-cin-na-molocni-produkti-ganna-lavrenuk>
10. Лінецька Я. Молочна галузь вистояла і продовжує працювати на перемогу. Milk.Ua. 2022. URL: <http://milku.info/uk/post/molocna-galuz-vistoala-i-prodovzuepracuvati-na-peremogu>.
11. Майовець Є. Й., Сенишин О. С., Хіч Р. Я. Розвиток молокопереробної галузі України: перспективи стратегічного маркетингового планування. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/43_2022ua/19.pdf
12. Мардар М. Р., Лозовська Г. М., Памбук С. А. (2019). Основні тенденції розвитку ринку молочної продукції і методи її просування. Вісник аграрної науки Причорномор'я, Вип. 4. С. 12–19. DOI: [https://doi.org/10.31521/2313-092X/2019-4\(104\)](https://doi.org/10.31521/2313-092X/2019-4(104)).
13. Михайленко О.В. Молочна промисловість України: аналіз стану та перспективи розвитку. Інфраструктура ринку. 2022. Вип. 65. С. 197-200.
14. Місюк М. В., Заходим М. В. Розвиток ринку молока в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни. Економіка АПК. 2021. № 1. С. 34–43.
15. Мошковська О. А. Аналіз сучасного стану молоко-продуктового підкомплексу України, проблеми його розвитку та шляхи їх вирішення. Агросвіт. 2019. № 18. С. 16–23.
16. Сологуб І. Урбанізація в Україні. URL: <https://voxukraine.org/urbanizatsiya-v-ukrayini>
17. Стале сільське господарство: методи та їх переваги. URL: <https://eos.com/uk/blog/stale-silske-hospodarstvo/>
18. Стахурська С. В. Дослідження ринку молочної продукції України. Журнал стратегічних економічних досліджень. 2023. № 2 (13). С. 102-109. URL:

https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/24151/1/JSED_2023_N2%2813%29_P102-109.pdf

19. Чагаровський В. П. Молочна галузь України та її майбутнє через 10 років: проблеми, національна програма розвитку та державна підтримка. 2020. URL: <https://agropolit.com/blog/412-molochna-galuz-ukrayini-ta-yiyimaybutnye-cherez-10-rokiv-probleminatsionalna-programa-rozvitku-ta-derjavnapidtrimka> .

20. Широченко Т. у дворі, то і харч на столі. Як виживає молочна галузь України під час війни. 2024. URL: <https://latifundist.com/cards/82-korova-u-dvori-to-i-harch-na-stoli-yak-vizhivaye-molochna-galuz-ukrayini-pid-chas-vijni>

21. Global Dairy Market Report by Product Type (Liquid Milk, Flavored Milk, Cream, Butter, Cheese, Yoghurt, Ice Cream, Anhydrous Milk Fat (AMF), Skimmed Milk Powder (SMP), Whole Milk Powder (WMP), Whey Protein, Lactose Powder, Curd, Paneer), and Region 2024-2032. URL: <https://www.imarcgroup.com/global-dairy-market>